

MŰHELY

Tötszegi Tekla

A tárgyfeliratok elemzésének lehetőségei
a néprajzi kutatásban – a torockói bútorok példája

Az 1990-es évek közepétől a kolozsvári BBTE Magyar Néprajz és Antropológia tanszékén Keszeg Vilmos irányításával a populáris írásbeliség¹ különböző formáit, azok változásait, kontextusait, a hozzájuk kapcsolódó mentalitásokat és habitusokat vizsgáló komplex kutatási program bontakozott ki.² Ezek sorába illeszkedik *Az írás metamorfózisa a 19–21. században. Az írás funkciói, kontextusai, formái és jelentései az erdélyi társadalomban* című program is, amely egy új forrástípust, a múzeumi gyűjtemények feliratos tárgyanyagát vonja be a vizsgálatba.

A kutatás forráskorpuszát a kolozsvári Erdélyi Néprajzi Múzeum (a továbbiakban ENM) gyűjteményeiben található feliratos műtárgyak képezik. Ez a forráskorpusz egyes tárgycsoportok esetében kiegészült más múzeumi és magángyűjtemények anyagából származó tárgyakkal.

A következő elméleti felvetésekből indultunk ki: 1. A tárgyak a kulturális gyakorlat társadalmi kapcsolatokat is megtestesítő, hordozó- és jelentésfunkcióval bíró megszilárdult formái.³ 2. Az írás létrehozását, használatát egyéni és kollektív habitusok szabályozzák, ezáltal az írás társadalmi jelentések, szándékok, attitűdök rögzítésére, kifejezésére alkalmas.⁴

A gyűjteménykutatás legfontosabb feltétele a forrásadottság. A gyűjtés/szerzeményezés során a tárgy kiemelődik kontextusából, elveszíti eredeti társadalmi jelentéseit. Az új kulturális kontextusban a tárgy különféle muzeológiai eljárások nyomán új értelmezési keretet kap, felidéződik eredeti kontextusa.⁵ E folyamatok alapja azonban a részletes és világos tárgydokumentáció.

Tötszegi Tekla (1964) – néprajzos muzeológus, PhD, Erdélyi Néprajzi Múzeum, Kolozsvár, tekla_totszegi@yahoo.com

Készült az Európai Szociális Alap (ESF) tártámogatásával, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem POSDRU 89/1.5/S/60189 posztdoktori ösztöndíjprogramja keretében.

¹A terminus az intézményes kereteken kívül s az intézményestől eltérő formában folytatott, a mindennapi élet keretében, saját elhatározás nyomán gyakorolt íráshasználatra vonatkozik (Keszeg Vilmos: *Alfabetizáció, írások, populáris írásbeliség*. Kvár 2008. 31).

²1995. november 11-én, Kolozsvárt kerül sor az első olyan magyar néprajzi konferenciára (*Írás, írott kultúra, népi kultúra*), amelynek témája a populáris írásbeliség. A BBTE Magyar Néprajz és Antropológia tanszékén Keszeg Vilmos 1997 óta tanítja az *Írásantropológia* című tárgyat, az általa irányított kutatások eredményei szakdolgozatokban, doktori disszertációkban, szakkiadványokban hozzáférhetők.

³Kaschuba, Wolfgang: *Bevezetés az európai etnológiába*. Debrecen 2004. 191–192.

⁴Keszeg: *i.m.* 166, 173.

⁵Fejős Zoltán: *Tárgyfordítások*. Bp. 2003. 45.

A kutatás során a legfőbb problémát a múzeumi tárgydokumentáció hiányosságai jelentették: a korai időszakban gyűjtött, közvetítők, gyűjtők, kereskedők révén vagy gyűjtemények átvétele nyomán szerzeményezett tárgyak esetében gyakran a legalapvetőbb információk is hiányoznak.

A feliratok – akárcsak a populáris írásbeliség más formái – társadalmi jelentések, viszonyok exponálására is alkalmasak, ezek a viszonyok azonban csupán a megfelelő háttérismeretek segítségével értelmezhetők. A friss terepkutatások, az adott területről publikált kutatási eredmények sok esetben segítenek a kommunikációs kontextus tisztázásában, de legtöbb esetben a dokumentáció hiátusai utólag nem vagy nagyon nehezen, csak számos forrás bevonásával tölthetők meg tartalommal.

Ezt kíséreltük meg a torockói feliratos festett bútorok esetében, különféle elsődleges és másodlagos forrásokat vonva be a bútorok készítése/megrendelése/használati kontextusainak tisztázása érdekében. Jelen tanulmány ennek a részkutatásnak az eredményeit mutatja be.

Az elemzési korpuszt 88, datálásuk alapján valószínűleg 1805 és 1936 között készült bútor felirata alkotja. Az ENM, a Magyar Néprajzi Múzeum (továbbiakban MNM), a Torockói Néprajzi Múzeum (továbbiakban TNM) gyűjteményeiben, illetve két torockói magángyűjteményben található feliratos tárgyak mellett bevontam a kutatásba a torockói festett bútorokról megjelent képekről leolvasható szövegeket is.⁶

A különféle bútortípusokon megjelenő feliratok többsége évszám és név. A datálás és nominalizálás gyakorlata a társadalom mentalitásában bekövetkezett forradalmi változásokkal, az egyéniség/individuum, illetve a ciklikusat felváltó lineáris időszemlélet megjelenésével van összefüggésben. A felirat megnevezi a tárgyat készítő vagy azt birtokló egyént, s ezáltal egy személyes, egyéni világot teremt.⁷ A datálás a tárgy életének fordulópontját rögzíti, általa a tárgy a folyamatosan változó idő dokumentumává válik.⁸

A kutatás során a tárgyfeliratokból nyert adatokat a következő források vonatkozó adataival vettem össze: *Az Unitáriusok név- és lélekszám szerinti összeírása 1868-ban*,⁹ a Torockói Unitárius Egyházközség 1772–1917 időszakból származó születési, házassági és halotti anyakönyvei,¹⁰ torockói állami anyakönyvek (halotti: 1895–1900, 1907–1922, házassági: 1895–1904, 1907–1921).¹¹

A torockói lakásbelső (s ennek keretében a bútor) első ismert leírását Orbán Baláznak köszönhetjük. A rövid leírás felsorolja a *gyantáros*, vagyis festett s „virágcsokrok és arabesk fonadékokkal” díszített bútorzatot alkotó bútorfajtaikat, azok funkcióját és helyét a lakásbelsőben.

⁶ Lásd Furu Árpád: *Népi építézet*. = Dr. Kós Károly–Szentimrei Judit–Dr. Nagy Jenő–F. Halay Hajnal–Furu Árpád: *Torockói népművészet*. Kvár 2010. 355–410; Hantz Lám Irén: *Torockó, Torockószentgyörgy*. Rendhagyó útikalauz. Kvár 2003; Malonyay Dezső: *A magyar nép művészete* II. Bp. 1909; Tasnádi Zsuzsanna–Selmeczi Kovács Attila: *Régi magyar mintakincs*. Bp. 2011.

⁷ Keszeg: *i.m.* 283–291.

⁸ Keszeg: *i.m.* 145.

⁹ Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára, a továbbiakban EUEGY. *Az Unitáriusok név és lélekszám szerinti összeírása 1868-ban*. I. kötet. A továbbiakban EUEGY.

¹⁰ Fehér Megyei Állami Levéltár, a továbbiakban FMÁL. *Egyházi intézmények anyakönyvei*. 17-es fond, ltsz. 328, mutatószám: 2077 (*A torockói Unitárius Egyházközség Anyakönyve 1772–1849*. II.); mutatószám: 2078 (*A torockói Unitárius Egyházközség Anyakönyve 1850–1917*).

¹¹ A Torockói Polgármesteri Hivatal Archívuma, a továbbiakban TPHA

A szerző a bútorok „ősmagyar” jellege mellett „német reminiscentiák” nyomairól is említést tesz.¹²

Jankó János két évtizeddel később megjelent monográfiája még részletesebben ismerteti a torockói bútor formai jellegzetességeit, érintve készítési és használati kontextusait is. „A házban, hol nem laknak, mert az csak a vendégeknek való, a belső sarkot elfoglalja a *magas ágy*, melyben 6 párna (3 sorban két darabjával) van berakva s az ágytakaróval leborítva. [...] Az ágy mellett egy *festett láda* van, segesvári készítmény, de ma már Kovács Márton asztalos is csinál ilyet Torockón, a ládának alul két fiókja van apróságok részére. A festések virágmotívumokból állanak. A láda mellett van a *padláda*, 4 lábbal, melynek hátsó támpadkájára az oldala, van aztán fedele, ládája, egyik végén karja, tűzhely felőli másik végén azonban nincs karja, télen itt melengetik a lábat. A láda és padláda mögött *falra való deszka* van úgy mellmagasságig, mely néhol az egész falat körülveszi, néhol azonban csak a ládák és padok megett van. Ezekből gyontáros az, ami fényes (vagyis polirozott). Az utcái ablakos oldalon áll a *karos pad* 4 lábbal, hátul karral, festett deszkából. Padnak tulajdonképpen csak az ülődeszkáját nevezik. A *padláda*, mely három rekeszre oszlik s így fedele is háromrészes, egyik vége az ágytól, másik a faltól van, oldalkarja nincs. Az ablakos sarokban az *asztal* áll talpas lábbon elől összefogóval, amire az ember a lábát teheti, fiókja is van. A falba kisebb-nagyobb *tékák* vannak beépítve, s hasonlóképpen virágokkal kifestve, ezek kétajtósak, s ezekben állanak a könyörgéses könyvek s egyéb apróságok. Fent a falon *fogasok* és *tálasok* futnak az ablakos sarok körül. A fogasokon bokályok vannak. [...] A tálasokon vannak a porzsolók és a csuprok. Van egynéhány egyes *szék* is, vagyis egy személyre való szék.”¹³

Az előzőhöz hasonló jellegű összegzést fogalmaz meg Jankó János *A milleneumi falu* című munkájának Torockóra vonatkozó részében is, hangsúlyozva, hogy a festett bútorok az utca felőli vendégszobában találhatóak, az udvar felőli szoba mindennapi használatra szánt bútorai egyszerűek, dísztelenek.¹⁴

A ma torockói bútorként azonosított darabok díszítménye (motívumok, kompozíció, színhasználat) a hajdani Királyföldről ismert szász festett bútorokkal mutat közös vonásokat, valószínűleg erre utal Orbán Balázs német „reminiscentiákra” vonatkozó megjegyzése is. Szeben, Brassó, Meggyes, Segesvár a torockói vasmunkák fő értékesítési helyei voltak.¹⁵ E városok piacain a torockóiaknak alkalmuk volt nemcsak megcsodálni, de meg is vásárolni a helybeli szász mesterek festett bútorait. Jelenlegi ismereteink szerint valószínűsíthető, hogy a korai, 18. század végi–19. század eleji, kék alapú festett bútordarabokat előbb a szász festőasztalosoktól szerezték be.¹⁶ Bár a festőasztalosok készek voltak a díszítményben a megrendelőre/vásárlóra is utaló jegyet nevet, dátumot is megjeleníteni a bútordarabon, mégis azt gondoljuk, hogy a hasonló jellegű, de a 19. század közepétől stilisztikailag egységes képet mutató, sötétzöld alapú, esetleg krómsárga betétes, piros (ritkábban kék, sárga), csokrokba és füzérekbe rendezett virágmotívumokkal, indákkal díszített, finom fehér kontúrral kiemelt dinamikus díszítményű darabok már helyi mester(ek) munkái.

¹² Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. V. 1871. 218–219. <http://mek.niif.hu/04800/04804/html/207.html>

¹³ Jankó János: *Torda, Aranyosszék, Torockó magyar (székely) népe*. Bp. 1893. 106.

¹⁴ Jankó János: *A milleneumi falu*. Bp. 1989. 116–117.

¹⁵ Dr. Kós Károly: *Torockói vasművészet*. = Uő: *Népélet és néphagyomány*. Tíz tanulmány. Buk. 1972. 73.

¹⁶ Lásd a *Néprajzi Lexikon* 'torockói bútor' szócikkét is. <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/5-719.html>

A Jankó János által említett¹⁷ Kovács Márton mellett még két bútorfestő nevét rögzítette a szakirodalom. A bútorokat „meleg, enyves festékekkel” kivirágozó, majd „gyontározó” Kelemen Jánosról Malonyay Dezső munkájában¹⁸ olvashatunk. Az 1930-as években működő Vernes Judit dr. Kós Károly kutatásai szerint az előbbieken említett mester unokahúga és tanítványa volt.¹⁹ Nevét egy az MNM gyűjteményében őrzött pad felirata is őrzi: „1936 FESTETTE VERNES JUDIT”²⁰

Az unitáriusok 1868-as összeírása Torockón két asztalos – Botár András²¹ és Kovács Márton²² – nevét rögzíti. A másik forrástípusban, az anyakönyvekbe nem vezették be következetesen a házassulók, illetve az elhunytak foglalkozását, a vonatkozó bejegyzésekben azonban további két mester – Zsakó István²³ és ifjú Kovács Márton²⁴ neve olvasható. Az említettek közül csupán az idősebb Kovács Mártonról jelenthetjük ki bizonyossággal, hogy festett bútort is készített. A Magyar Néprajzi Múzeum nyilvántartási dokumentumai szerint az idősebb Kovács Márton egy egész szobára való bútort²⁵ készített 1893-ban a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának első igazgatója, Xantus János megrendelésére. E bútordarabok mindenike datált. Az asztalon a mester saját neve mellett a helység nevét is fontosnak tartotta megörökíteni, a felső fiókon két felirat is olvasható: *Készítette Kovács Márton Torockón*, valamint *Kovács Márton asztalos m. készítette*. Az asztallap belsejében ceruzával írt feljegyzés látható: *Kovács Márton Torockó*. Akárcsak az anyakönyvekben, itt is következetlen a családnév írásmódja, a Kovács és a Kovács névváltozat egyaránt előfordul.

A Kovács/Kovács Márton mesternévhez további három bútordarab köthető. 1893-as évszám s a mester nevének kezdőbetűi – K. M. – szerepelnek egy 1896-ban leltárba vett fogason.²⁶ A mester neve és a helység megnevezése – *1903ba Kovács Márton Toroczka* – szerepel egy 1903-as datálású láda fedőlapján.²⁷ Egy tékáról készült akvarellről a *KOVÁCS MÁRTON / 19 12* szöveg olvasható le.²⁸

Az asztalosokra vonatkozó levéltári adatok és a feliratok egybevetése nyomán óhatatlanul megfogalmazódik a kérdés, hogy a feliratok az idős vagy az ifjabb mestert nevezik meg. Az anyakönyvi bejegyzések szerint idősebb Kovács Márton 1842. április 3-án született, Kovács István és Király Anna gyermekeként.²⁹ 1868-ban, amikor az unitáriusok jegyzékében már

¹⁷ Jankó János: *Torda, Aranyosság, Torockó magyar (székely népe)*, Bp. 1893. 106.

¹⁸ Malonyay Dezső: *A magyar nép művészete II. A székelyföldi, a csángó és a torockói magyar nép művészete*. Bp. 1909. 304–307.

¹⁹ Dr. Kós Károly: *Néprajz és muzeológia*. Kvár 2012. 186.

²⁰ MNM, ltsz. 2004.80.1.

²¹ EUEGY. *Az Unitáriusok név- és lélekszám szerinti összeírása 1868-ban*. I. kötet. p. 221.

²² Uo. p. 236.

²³ 1873. júl 13-án keresztelte Kovács Miklós és Pál Judit István nevű fiát. (FMÁL. 17-es fond, ltsz. 328, mutatószám: 2078. p. 254)

²⁴ „Ifjabb Kovács Márton önálló asztalos bejelentette Kovács Mártonné Pál Anna halálát, 58 éves volt” (TPHA. *Halotti anyakönyvek 1895–1900*, p. 467.)

²⁵ MNM, ltsz. 5490, 5491, 5492, 5493, 5494, 5495, 5496, 5497, 5498, 5499, 5500.

²⁶ MNM, ltsz. 22930. A tárgy eredetileg akár a Xantus János által rendelt együttes része is lehetett.

²⁷ MNM, ltsz. 73.158.1

²⁸ Tasnádi Zsuzsanna–Selmeczi Kovács Attila: *Régi magyar mintakincs*. Bp. 2011. 176.

²⁹ „16ta ejusdem Kovács Istvánnak Király Annától 3tin Aprilis Született fiát Márton Ketet Király Janos és Kovács Susa B. Vajda Ilona” (FMÁL. 17-es fond, ltsz. 328, mutatószám: 2077. p. 375.)

asztalosként szerepel, 26 éves. Ugyanabban az évben megnősül,³⁰ s 1869-ben megszületik első fia,³¹ az ő további sorsáról, illetve arról, hogy folytatta-e apja mesterségét, nincsenek információink. 1875-ben megszületik a mester második fia, ifjabb Kovács Márton,³² akit a dokumentumok huszonnégy évesen, 1899-ben, anyja halálának a bejelentése kapcsán említenek először asztalosként.³³ 1903-ban idős Kovács/Kovács Márton újranősül, feleségül veszi a szintén özvegy Simon Annát.³⁴ Idős Kovács/Kovács Márton 1916-ban, 75 éves korában hunyt el.³⁵ Az 1903-as évszámú láda, illetve az 1912-es datálású téka elméletileg bármelyikük munkája lehetett.

A vizsgált 88 torockói bútorfeliratból 22 a tárgy tulajdonosát nevezi meg. Abból kiindulva, hogy a bútordarabokon megjelenő nevek és évszámok más források adataival való összevetése arra is lehetőséget teremthet, hogy jobban megértsük annak a társadalomnak a felépítését, a név, foglalkozás összevetése annak megválaszolására irányult, hogy milyen társadalmi állású egyének tulajdonából származnak az adott tárgyak.

A torockói vasművességről szóló munkájában dr. Kós Károly arra hívja fel a figyelmet, hogy a vasművesség kutatása nyomán „...elénk tárul e sokágú tevékenység megszervezése, Torockó egész vasműves társadalma: az évi bérért dolgozó lóhajtó és szekeres szolgák, a szakmában dolgozó bányász, zsákhordó, szénégető, verőkovács és cigánykovács munkások, az önálló műhellyel rendelkező magyarkovács, lakatos és puskaműves mesterek, valamint a szolgákat és munkásokat alkalmazó bányá- és verőgazdák s a község egész dolgos népe munkája után a »tejfelt leszedő« kereskedő-bankár vasváltók csoportjai.”³⁶

Amint azt már fentebb jeleztük, az anyakönyvekben következtlenül vezették a foglalkozásra vonatkozó adatokat. Az unitáriusok 1868-as összeírása viszont – a családfők foglalkozására vonatkozó minden hiányosságával – jól jelzi a vasbányászat és vasmunka jelentőségét, Torockó társadalmi palettájának sokszínűségét. Az összeírásban két vasváltó, 10 vasgyártulajdonos, 41 bányász, négy kovács, hét szénégető, 10 csizmadia, két asztalos, 10 földműves, hét kocsis, egy kosárkötő, két szolga, három tímár, három szücs, egy szabó, két mészáros, egy cseléd, egy szekeres, két napszámos, egy kocsmáros, egy bolttulajdonos, egy kereskedő, 13 színész, egy jegyző, továbbá 52 foglalkozás nélküli özvegyasszony is szerepel családfenntartóként.

A rendelkezésünkre álló adatok alapján úgy tűnik, hogy a 19. század második felétől a feliratos festett bútorek a „vasgyáros”³⁷ és a földműves házában egyaránt jelen voltak. A vasgyáros tulajdonából egy 1858-ban készült kamarás asztal maradt meg,³⁸ melynek felirata mindkét házastárs teljes nevét s nevének kezdőbetűjét rögzíti: BOTÁR GETZI³⁹ // VERNES ILONA /

³⁰ „1868. jan. Kovács Márton 26 éves Pál Anna” (FMÁL. 17-es fond, ltsz. 328, mutatós szám: 2078. p. 20.)

³¹ 1869. június 11-én, Miklós (Uo. p. 245.)

³² 1875. május 26-án, ifjabb Márton. (Uo. p. 258.)

³³ „Ifjabb Kovács Márton önálló asztalos bejelentette Kovács Mártonné Pál Anna halálát, 58 éves volt.” (TPHA. *Halotti anyakönyvek 1895–1900.* p. 467.)

³⁴ FMÁL. 17-es fond, ltsz. 328, mutatós szám: 2078. p. 63.

³⁵ „Kovács Márton 75 éves, önálló asztalos, unitárius meghalt 1918. jan. 3.” (TPHA. *Halotti anyakönyvek 1907–1922.* p. 212.)

³⁶ Dr. Kós Károly: *Torockói vasművesség = i. m.* 53.

³⁷ Botár Gétzi vasgyáros, felesége Vernes Ilona. EUEGY. *Az Unitáriusok név- és lélekszám szerinti összeírása 1868-ban.* I. kötet. p. 217.

³⁸ ENM, ltsz. N663.

³⁹ A Gergely név helyi változata.

1858 / BG VN. Az anyakönyvek szerint az asztal készítésének évében már 23 éves házasok voltak.⁴⁰

Egy 1902-es datálású tékát⁴¹ a tulajdonos nevének első betűi – SzÉ JÁ – díszítik. A kutatók szerint a rövidítés a jelzett esztendőben házasságot kötött fiatal földműves, Székely Jánost jelöli.⁴²

Feltételezzük, hogy a 19. század közepén a helyi mesterektől megrendelhető különféle festett bútordarabok olyan értéket képviseltek, amelyre a közösség tagjai mindannyian vágytak, de ezek eleinte csupán a tehetősebbek számára voltak elérhetőek. Az általánosan elterjedt s nagy számban fennmaradt ládákkal ellentétben a fent említett kamarás asztal, a hátasszékek előbb ebben a körben terjedtek el. A 20. század elejére – úgy tűnik – a festett bútor státuszszimbólummá válik a torockói földművesek számára, hiszen nemcsak a menyasszony,⁴³ de a vőlegény is egy a neve kezdőbetűivel díszített tékát visz a közös háztartásba. Korábbi kutatások szerint ebben az időszakban Torockón már a polgári jellegű bútorok is elterjedtek.⁴⁴

A festett bútorokon megjelenített évszámok kapcsán megfogalmazódó másik kérdés a bútorkészítés/rendelés motivációjára, a készítés idejére, illetve a valamely eseményhez való kapcsolás lehetőségére irányul.

A különféle források hasznosíthatóságáról, megbízhatóságáról értekező Marc Bloch fogalmazza meg, hogy a kutató feladata megtalálni és szóra bírni, megérteni a rendelkezésre álló forrásokat, de azt is hangsúlyozza, hogy a legvilágosabb források is csak akkor „beszélnek”, ha tudjuk, hogyan kérdezzük őket, ha tisztában vagyunk a források tökéletlenségeivel, azzal, hogy „tanúink” tévedhetnek vagy hazudhatnak is.⁴⁵

A feliratos bútordarabok is források. A feliratokban szereplő nevek, évszámok, társítva azzal a széles körben elterjedt nézettel, miszerint a különféle bútordarabokat az esküvőre csináltatták/vásárolták, s többnyire a menyasszony hozományát képezték, szinte kínálják azt a megállapítást, hogy ezek a díszes, egyértelműen presztízsértékű darabok az esküvői rítushoz köthetők, a bútorokon megjelenő évszám pedig az esküvő idejét jelzi.

Az adatokat más forrásokkal összehasonlítva azonban kiderül, hogy korántsem ilyen egyértelmű a helyzet. Az anyakönyvek bejegyzései is jelzik, hogy mennyire komplex volt a párok helyzete a 19. század második felének protestáns közösségeiben. A magas elhalálozási ráta következményeként nagyon gyakori a – sokszor igen fiatal – özvegyek közötti házasság. Mivel a protestáns egyház engedélyezi a válást, sok esetben egyik vagy akár mindkét fél másodsor köt házasságot. Ez utóbbi esetben a szertartásra sokszor csak többéves együttélés, gyakran csak a közös gyermek megszületése után került sor.

⁴⁰ [1825] Anno eodem 3a July mátkás Személyek Ifju Legény Botár Gétzi és Hajadon Léány Vernes Ilona mind ketten Unitaria Religión lévőek meg kérdeztetvén olly Fassiot tettek, hogy nints se edjik se más reszről semmi Eröltetés. Bizonyások valának az Alol irtak. Pál Ferentz Vernes János (x) Ezek ki hirdettek először 4a july másodsor 9ta july. Harmadiksor 20.dik July. Copulaltatak 11a august.

(FMÁL. 17-es fond, ltsz. 328, mutatószám: 2077. p. 226.)

⁴¹ ENM, ltsz. A9722

⁴² 1902. febr. 2. Székely János földm. legény unit., 24, Kelemen Judith leány, unit., 20 (FMÁL. 17-es fond, ltsz. 328, mutatószám: 2078. p. 61)

⁴³ Korábbi tékákon a nő, esetleg mindkét házastárs neve szerepel.

⁴⁴ Furu Árpád: *i.m.* 391.

⁴⁵ Marc Bloch: *A történezmestersége*. Bp. 1996. 51, 67–68.

A vizsgált bútordarabokon a következő típusú nominalizálás található: a tulajdonos neve, a tulajdonos nevének kezdőbetűi, a tulajdonos házastársak neve, a készítő neve, a helység neve. Feltételeztük, hogy a bútordarabok a menyasszony vagy a vőlegény hozományából származnak, illetve azt, hogy az évszám a család életében jelentős eseménynek (esküvő, gyermekek keresztelője, konfirmálása) állít emléket. Ennek igazolása érdekében ellenőrizünk a feliratokban megjelent nevekre vonatkozó minden adatot, a bútorokon megjelenő évszámot összehasonlítottuk a keresztelési, házassági és halotti anyakönyvben rögzített eseményekkel.

A vizsgálat azt mutatta, hogy csupán egyetlen tárgytypus, a kelengyészládák esetében mutatható ki összefüggés a felirat és az anyakönyvbe bejegyzett konkrét esemény között. A forráskorpuszban 14 láda található, ebből öt ládán szerepel az évszám mellett a tulajdonos neve is a láda fedőlapjának belsején. Az első három, 1847-,⁴⁶ 1862-⁴⁷ és 1864--es⁴⁸ datálású láda esetében egyértelmű a helyzet, az évszám köthető a feliratban megnevezett fiatal, 18-19 éves lányok férjhezmeneteléhez. Mindhárom az esküvőt megelőző évben készítették. A torockói házassági anyakönyvekben gyakran jelenik meg a „mátkás személyek” szókapcsolat. A szakirodalomban sajnos kevés adatot találunk a közösség jegyességi szokásaira vonatkozóan, mindössze Jankó János megfigyelésére támaszkodhatunk, aki szerint Torockón a jegyesség időtartama 1-2 hónaptól másfél évig is eltarthat.⁴⁹ Az előbbieket alapján logikusnak tűnik az a magyarázat, hogy a kelengyészládát akkor rendelték meg, amikor már eldöntötték, hogy összeházasodnak a fiatalok, gyakran az esküvő előtti évben. A negyedik láda⁵⁰ az esküvő évében készült. Ebben az esetben azonban az esküvőre az év legvégén, december 28-án került sor. Az esketés évében a láda 1890. augusztus 25-én született tulajdonosa 18 éves, a vőlegény egy nyolc évvel idősebb s már elvált kőművessegéd.⁵¹ A fiatal lány és az idősebb, kétkezi munkából élő, elvált férfi december végi házasságának hátterében a lány nehéz anyagi helyzetét, a kettőjük közötti erős érzelmi kötődést, esetleg kényszerítő körülményeket feltételezhetünk. Az anyakönyvekben való újabb adatkeresés nyomán ez utóbbi válik bizonyítottá: a fiatal nő 1909. április 15-én kislányt szül,⁵² ami magyarázat, lehet az előző év végi, sietősnek tűnő esküvőnek.

Az ötödik láda⁵³ tulajdonosának esküvőjére a bútordarabon megjelenő, és feltételezhetően a készítési évet jelölő dátum után három évvel kerül sor, ekkor a menyasszony 22 éves. A hatodik láda datálása nem mérvadó: a gyűjteménytulajdonos elmondása szerint egy régi darabot

⁴⁶ MNM, ltsz. 95089: *VERNES SUSI 1847*

„1848, 30 Decembris [...] Posgi Getzi 20 éves és hajadon Vernes Susi kérdeztettek ki az erőltetés nem létéről Kriza Márton és Vajda György Consistorok előtt. (FMÁL. 17-es fond, ltsz. 328, mutatószám: 2077. p. 422)

⁴⁷ MNM, ltsz. 95666: *KLÓTZA ANNA: 1862*

1863. július 25. „Fodor Sándor 23 éves, Klotza Anna 18.” (FMÁL. 17-es fond, ltsz. 328, mutatószám: 2078. p. 15.)

⁴⁸ TNM, ltsz. 163: *1864 TOBIZS ANNA*

1875. márc. 20. „Borbé János (23) Tobis Anna (19)”. (FMÁL. 17-es fond, ltsz. 328, mutatószám: 2078. p. 17.)

⁴⁹ Jankó János: *Torda, Aranyosságok, Torockó magyar (székely) népe*. Bp. 1893. 214.

⁵⁰ TNM, ltsz. nélkül: *MORICZ / ILONÁÉ / 1908*.

⁵¹ „1908. decz. 28. Kerekes András vált. unit. 36, Mórítz Ilona leány, unit. 20” (FMÁL. 17-es fond, ltsz. 328, mutatószám: 2078. p. 67). Az állami anyakönyv vonatkozó bejegyzése szerint a menyasszony 18, a vőlegény pedig 26 éves. „Móricz Ilona unitárius háztartásbeli, szül. 1890. aug. 25. házasságot kötött 1908. dec. 28-án Kerekes András kőművessegéddel, unitárius, szül. 1882. jan. 22.” (TPHA, *Házassági anyakönyvek 1907–1921*. p. 28.)

⁵² Ilona 1909. április 15-én született. (FMÁL. 17-es fond, ltsz. 328, mutatószám: 2078. p. 351.)

⁵³ *DEMÉNY ILONA / 1873 (Furu Árpád: i.m. 392.)*

Zsakó Gergely 26 éves és Demény Ilona 22 éves esküvője 1876. október 20-án volt. (FMÁL. 17-es fond, ltsz. 328, mutatószám: 2078. p. 31.)

festettek át utólag, 1928-ban, a láda eredeti, nem torockói származású tulajdonosának neve s az átfestés dátuma került a ládára. A láda fedőlapjának belsején szereplő név 1910-ben tűnik fel a házassági anyakönyvben.⁵⁴

A többi bútordarab esetében nem tapasztalunk az előzőekben bemutatott rendszerességet. Az első olyan típusú bútor, amelyen mindkét házastárs neve megjelenik, 1846-os⁵⁵, az utolsó 1889-es⁵⁶ datálású. A házastársak nevei különböző bútorfajtákon jelennek meg (falvédő,⁵⁷ téka,⁵⁸ asztal⁵⁹). A feliratokban szereplő neveket és évszámokat összevetve a szóban forgó személyek esküvőjének évével egyetlen egyezést sem találunk. Van olyan bútordarab, amelynek felirata az esküvő utáni évet rögzíti, de olyan is, amelynek évszáma több mint egy évtizedes házasság utáni időpontot nevez meg. A bútordarabokon lévő évszámok nem köthetők későbbi családi eseményekhez sem, ami arra utal, hogy a dátum a készítés évére vonatkozik.

Mindezek alapján úgy látjuk, hogy a tárgykészítés motivációját a torockóiak életmódjában, anyagi helyzetében, vágyaiban és lehetőségeiben kell keresnünk.

Az elemzett forráskorpuszban az 1805–1840-es időszakból mindössze öt bútordarab található, az 1840-es évektől viszont ugrásszerűen megnő a fennmaradt feliratos bútordarabok száma. Az 1840-es–1850-es évekből nemcsak ládák, fogasok, de feliratos tékák, falvédők is fennmaradtak, ez utóbbiak méretre, rendelésre készültek. Mindez arra enged következtetni, hogy valószínűleg már Kováts Márton előtt működött a városban bútorfestő asztalos, akinek a munkája nyomán megalapozódott a saját, torockói festési stílus s ennek nyomán az a bútordivat, amely meghatározta a helyi lakásbelső képét. A 19. század végétől a polgári jellegű bútorok fokozatosan átveszik a festett bútorok helyét. A 19. század végétől, majd a 20. század elején hangsúlyosabban változik a festett bútorok díszítésmódja is: a díszítmény egyre zsúfoltabbá, a színezés tarkábbá válik, nő a díszített felület aránya a díszítetlen rovására, s a feliratok tartalma is változatosabb lesz. Az idő, a készítő, illetve tulajdonos személyes presztízsének a megjelenése mellett a festett bútorok más típusú, pl. vallásos tartalmú üzenet hordozójává válnak.⁶⁰

⁵⁴ KÖNTÖSI JULIANA 1928. Gelei István elvált, 45 éves unitárius és Köntösi Julianna elvált, 40 éves református esküvőjére 1910. március 26-án került sor. (FMÁL. 17-es fond, ltsz. 328, mutatószám: 2078. p. 68.)

⁵⁵ ENM, ltsz. N673.

⁵⁶ Furu Árpád, *i.m.* 392.

⁵⁷ ENM, ltsz. N664: PÁL JÁNOS, SAKO JUDIT / 18 58 ; ENM, ltsz. N673, 18 VAJDA MÁRTON GYÖRKE ANNA 46; ENM, ltsz. N322: ...ANDOR 1853; MNM, ltsz. 101511, BOTÁR ISTVÁN KRIZA ANNA/1854.

⁵⁸ MNM, ltsz. 101510: BOTÁR JÁNOS CZUPOR ANNA 1861; MNM, ltsz. 70.175.39: BALOG JÁNOS, BORBÉLY JUDIT 1854; Magángyűjtemény, ltsz. nélkül: KIRÁLJ ISTÁN KRIZA ILONA / 1883 ; Furu Árpád: *i.m.* 391, 392. 18 89 /Jári János Pál Anna ; Hercze BOTÁR Simon Judit / 18 85 ; Hantz Lám Irén: *i.m.* 189. TAMÁS ANDAR / TOBIÁS SÁRA / 1853

⁵⁹ ENM, ltsz. N663: BOTÁR GETZI. // VERNES ILONA / 1858 / BG VN.

⁶⁰ A protestáns közösségek lakáskultúrájából jól ismert, bekeretezett nyomtatvány, a házi áldás szövege jelenik meg az 1930-as években, két – valószínűleg Vernes Ilona által festett – asztal lapján: HÁZI ÁLDÁS / HOL HIT OTT / SZERETET // HOL SZERETET OTT / BÉKE HOL BÉKE / OTT ÁLDÁS // HOL ÁLDÁS OTT // ISTEN // HOL ISTEN / OTT SZÜKSÉG /NINCSEN (Magángyűjtemény; MNM, ltsz. 2004.80.2.)

The Possibility of Analysing the Inscriptions on Objects within Ethnographic Research – The Example of Furniture from Torockó (Rimetea, Alba County)

Keywords: popular writing, written private texts, inscriptions on furniture, museum collections

The paper presents the partial results of the research with the topic *The Metamorphosis of Writing between the 19th and 21st centuries. Roles, Contexts, Forms and Significances of Writing in the Transylvanian Society*. Being part of the series of researches regarding to the written private texts and the use of the official texts in the private life, this project proposes to extend the research to some new empiric sources by use of the museum collections.

During the research the information extracted from the inscriptions of the furniture items from Torockó (Rimetea, Alba County) have related to the personal information extracted from various historical sources (church records, census) in order to establish the chronology of the items and to identify the occasions they were purchased.